

УДК [061.12(477.83-25):06.046.11.КРИП'ЯКЕВИЧ]“1953/1962”

Олександр ЛУЦЬКИЙ

ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ ТА ІНСТИТУТ СУСПІЛЬНИХ НАУК АН УРСР: ДИРЕКТОРСЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ

Очевидно, що успішна діяльність наукової установи визначається насамперед зрілістю наукового середовища, професійним рівнем окремо взятих науковців, високим організаційним рівнем роботи. І з погляду того, що на початках існування Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, в період його становлення установу очолювали потужні наукові особистості, фахові організатори наукової роботи і яким до того ж вдавалося зберігати чисте людське реноме і власну гідність, керуючись у своїх діях принципом – громадське, колективне – передусім, то Інституту натоді дійсно пощастило. Йдеться про О. Нестеренка (директором Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові він був з вересня 1951 р. до лютого 1953 р.) і І. П. Крип'якевича, який очолював установу від травня 1953 до липня 1962 р.

Створення Інституту суспільних наук і перші роки його діяльності припали на час, коли продовжувалася кристалізація тоталітарної системи, яка вдосконалювала вже сформовані механізми адміністративного, політичного і морально-психологічного контролю над суспільством. Тоталітарний режим продовжував проводити періодичні викривальні кампанії, щоб досягти цілковитого послуху серед інтелігенції. Нову хвилю нападок на окремих письменників, науковців, коментаторів, інших представників творчої інтелігенції спричинила публікація кількох редакційних статей газети “Правда” влітку 1951 р. Стан постійної напруги паралізуюче діяв на суспільство, виснажував його. Можливості “казармового” соціалізму вичерпувалися, усі його основні структури і компоненти виявляли ознаки кризи. Життя радянського суспільства вимагало змін, нових імпульсів розвитку. Їх прискорила смерть Сталіна і боротьба за владу його наступників. Вони в інтересах самозбереження системи зробили спробу часткової її модернізації. Розгорнулась “десталінізація”, в ході якої долались найбільш одіозні наслідки політики померлого диктатора. Найпомітніше атмосфера змін далася взнаки в духовному житті, яке стало значно динамічнішим, розкутішим. Суспільство зробило перші кроки щодо критичного переосмислення минулого і сучасного. Почалася реабілітація репресованих письменників, науковців, митців. Визначалась тенденція до активізації розвитку гуманітарних досліджень.

Проте процес оновлення суспільства розвивався вкрай непослідовно і суперечливо. Реформи не торкнулися системних засад тоталітарного режиму. Не зазнали змін механізми партійно-державного контролю за культурною сферою. Були збережені адміністративно-командні основи політики тоталітарного режиму в галузі науки, літератури і мистецтва. Його ставлення до вищих проявів духовної культури

як до пропагандистського засобу знаходило свій вияв в натисно-наказному стилі партійного керівництва, в намаганнях всіляко регламентувати творчий процес.

В таких умовах відбувалося становлення і розвиток Інституту суспільних наук в перше десятиріччя його існування. Вони змушували колектив відповідно корегувати напрямки, тематику і зміст наукових досліджень, припасовуючи їх до змінюючих обставин політичного життя.

Першим директором Інституту суспільних наук став доктор економічних наук Олексій Нестеренко, якого відрядили з Києва. Це був вчений великої ерудиції, людина інтелігентна, безкорисливо віддана науці. Його вигідно вирізняли глибока порядність, доброзичливість, перспективність мислення. У 1950 р. після закінчення докторантури Інституту економіки АН УРСР він став першим в Україні доктором економічних наук і очолив кафедру історії народного господарства Київського державного університету. Через рік О. Нестеренку було присвоєно вчене звання професора.¹

Первісний склад Інституту був досить неоднорідним за своїм фаховим рівнем. Виділили штати і їх треба було оперативно заповнити. Підбирали кадри не лише завідувачі відділів, декого переводили з інших установ за вказівками “зверху”. На 1 липня 1951 р. в штаті інституту налічувалось 70 працівників, в тому числі 45 науковців, серед яких і колишні співробітники Наукового товариства ім. Шевченка (зокрема М. Возняк, І. Крип’якевич, І. Свенціцький, В. Огоновський, М. Смішко, Й. Пеленський, О. Терлецький та ін.), що забезпечило колективові Інституту суспільних наук нерозривний зв’язок з традиціями НТШ, допомогло закласти в будову Інституту ті принципи наукової творчості і людських взаємин, завдяки яким, попри всі складності часу, установі вдалося посісти гідне місце у структурі вітчизняних гуманітарних досліджень. 16 чоловік мали радянський науковий ступінь доктора чи кандидата наук або звання доцента. Крім завідувачів відділів², це – відомі вчені: член-кореспондент Академії архітектури УРСР Олена Кульчицька, Маркіян Смішко, Йосип Пеленський, Омелян Терлецький, Іван Симоненко, Олександр Черниш, Євген Яцкевич, Антін Генсьорський, Лукія Гумецька, Іван Керницький. Від керівництва інституту партійні органи вимагали підбирати наукові кадри як за політичними, так і за діловими якостями. Правлячий режим надавав великого значення професіоналізмові кадрів, але домінуючими в оцінці були все ж їхні

¹ У 1953 р. О. Нестеренка призначили директором Інституту економіки АН УРСР, який він очолював до 1965 р. Тут проводив велику науково-організаційну роботу, згуртував науковий колектив. Згодом понад 20 років працював професором кафедри політекономії Київського торгово-економічного Інституту. У 1958 р. обраний членом-кореспондентом АН УРСР. // Див. детальніше: *Паламарчук М.* Вчений, організатор, педагог // *Економіка України.* – 1994. – № 2. – С. 82; 90-річчя члена-кореспондента АН України О. О. Нестеренка // *Вісник Академії наук України.* – 1994. – № 3. – С. 104.

² Всього у 1951 р. в Інституті діяло сім наукових підрозділів, які очолювали І. Свенціцький (відділ мовознавства), І. Крип’якевич (відділ історії України), М. Возняк (відділ української літератури), В. Огоновський (відділ економіки), О. Дей (відділ етнографії і народної творчості) і М. Матвійчук (Етнографічний музей). Щодо відділу археології, то його завідувачем був призначений співробітник Інституту археології АН УРСР кандидат історичних наук Василь Довженко з Києва, але питання про його переведення у Львів не вдалося вирішити. У грудні 1951 р. за розпорядженням Львівського філіалу АН УРСР на цю посаду тимчасово був зарахований кандидат історичних наук Петро Чуприна, який не був археологом за фахом. Фактично відділом керував М. Смішко, який від 11 червня до 26 вересня 1951 р. одночасно виконував обов’язки директора Інституту.

політичні переконання. Якщо політичні погляди не співпадали з офіційно виробленими постулатами, минулі заслуги, відданість роботі, високий професіоналізм або не бралися до уваги або ж зовсім заперечувалися. Тоді навіть праця найвищого гатунку могла бути оголошена недобросовісною, непрофесійною, позбавленою наукової цінності, а вчені – безперспективними в науковому плані. Тих науковців, хто намагався об'єктивно оцінювати минуле, чекали неминучі звинувачення у пропаганді ворожих поглядів, “буржуазно-націоналістичних ідей” тощо.

З плином часу зазнавала змін організаційна структура Інституту. В одних випадках вони були викликані пошуками оптимального варіанту, який забезпечував би виконання поставлених перед Інститутом завдань, в інших – були продиктовані політичною кон'юнктурою. Відповідно відбувалися зміни і в кадровому складі установи. Наприкінці 1951 р. музей етнографії був вилучений із складу Інституту і об'єднаний з музеєм художнього промислу у самостійну установу під назвою, Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР³. У лютому 1952 р. був розформований відділ етнографії і народної творчості. Згідно з постановою Президії АН УРСР від 15 лютого 1952 р. група етнографів в складі старшого наукового співробітника І. Симоненка, молодших наукових співробітників К. Матейко і М. Ломової зі штатними одиницями була переведена в Український державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР, а фольклористи в складі старшого наукового співробітника М. Матвійчука та молодших наукових співробітників М. Ішук та І. Цапенка – у відділ української літератури, а на базі розформованого відділу створений відділ мистецтвознавства⁴.

Чергова реорганізація структури Інституту відбулася в 1955 р. У зв'язку з вимогами центральних господарських органів СРСР про скорочення штатів міністерств і відомств Президія АН УРСР постановою від 11 січня 1955 р. ліквідувала відділ мистецтвознавства, а його штати (чотири одиниці) передала музеєві етнографії та художнього промислу. Не зважаючи на прохання митців і художників Львова зберегти цей відділ в Інституті суспільних наук, Президія новою постановою від 7 березня 1955 р. підтвердила своє попереднє рішення.

Таким чином на кінець 1955 р. в Інституті суспільних наук АН УРСР залишилось п'ять відділів: історії України, економіки, мовознавства, української літератури і археології. Така структура Інституту збереглася до 1964 р.

15 травня 1953 р. в ході цієї короткотривалої кампанії по висуненню на відповідальні посади місцевих кадрів директором Інституту став завідувач відділу історії України Іван Петрович Крип'якевич. Очолити Інститут було доручено вченому, доктору історичних наук – людині безпартійній, яка незадовго до цього зазнала нищівної критики за так званий “український буржуазний націоналізм”, далеко не бездоганній для влади за анкетно-біографічними даними. Очевидно, вище компартійне керівництво України, яке санкціонувало таке рішення⁵, було переконане, що тепер ним буде легко управляти і скеровувати діяльність в потрібному для себе

³ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 100.

⁴ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 1.

⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 1907. – Арк. 48–51.

руслі. Саме Крип'якевичу належало не лише керувати, але й виховувати наукові кадри в душі комуністичної ідеології, непримиренності до найменших відступів від марксизму-ленінізму. Все це дуже ускладнювало становище нового директора, змушувало йти на певні компроміси з владою, декларувати прийняття офіційної політики. Але з іншого боку, Іван Петрович, опинившись несподівано для себе на цій посаді, прагнув сповна використати найменший шанс, наданий часом і обставинами, в ім'я порятунку української науки. Однак він ніколи не користувався повною підтримкою і довір'ям як республіканського, так й місцевого партійного керівництва. Попри те, що в 1958 р. Крип'якевич став академіком АН УРСР, а у 1961 р. присвоєне почесне звання "Заслужений діяч науки Української РСР", над ним продовжувало висіти політичне недовір'я за так звані "націоналістичні погляди". Все це, безумовно, накладало відбиток на його душевний стан, однак за всіх обставин він залишався демократичною, доступною і доброзичливою людиною. Іван Петрович відносився до тих людей, про яких зараз говорять, що вони мають харизму. Вона складалася не лише з високого інтелекту, (глибоких знань, широкої професійної освіченості, загальної культури), шляхетності, абсолютного примату духовного над матеріальним, об'єктивних досягнень, але й виключної відданості високій благородній ідеї – служіння українській науці, національним цінностям. Для багатьох, передусім інститутської молоді – представникам першого покоління інтелігенції з переважно селянськими коренями це було мрією і зразком. В Інституті його дуже поважали, до нього прислухалися, його слово мало вагу. Крип'якевичу завжди були притаманні інтелігентність, витримка, людська гідність, доброта, надзвичайна делікатність.

Великий трудівник, як засвідчують численні згадки сучасників, він був поглинутий творчістю і не терпів біля себе повсякденної дрібної суєти, чвар, інтриг, нашіптувань. Як згадував професор Юрій Сливка, Іван Петрович був справжнім науковцем, позбавленим будь-яких ідеологічних та методологічних комплексів. Зорієнтований на формування в колективі Інституту відчуття дружньої творчої сім'ї, І. Крип'якевич разом з іншими вченими старшого покоління створював в установі атмосферу доброзичливості, шанобливого ставлення до співробітника, незалежно від його звання та посади. Мудрий і тактовний керівник, який "реалізовував свою концепцію не примусовими, диктаторськими методами, а логікою вчинків", І. Крип'якевич "понад усе ставив і захищав інтереси колективу та кожного його співробітника"⁶. Його сила завжди була в щирій відданості справі.

Головний його здобуток як директора Інституту – формування колективу високопрофесійних спеціалістів. З перших днів перед Інститутом суспільних наук постало завдання підготовки наукових кадрів високої кваліфікації, здатних до творчої самостійної роботи. Тим більше, що первісний склад Інституту був досить неоднорідним за своїм фаховим рівнем. Виділили штати і їх треба було оперативного заповнити. Підбирали кадри не лише завідувачі відділів, декого переводили з інших установ за вказівками "зверху". Досвідчених спеціалістів явно не вистачало для виконання тих завдань, які стояли перед Інститутом. Особливо незадовільно були забезпечені фахівцями знову відкриті відділи. Так у відділі економіки на кінець 1951 р. працювало лише два кандидати наук, а відділ української літератури навіть

⁶ Юрій Сливка. Академік Іван Петрович Крип'якевич. Спогади. – Львів, 2000. – С. 17.

не був повністю укомплектований. Із шести штатних одиниць наукових співробітників були замінені лише три посади – керівника відділу і двох молодших наукових співробітників⁷.

Президія АН УРСР намагалась зміцнити Інститут кадрами, в тому числі і за рахунок науковців київських академічних інститутів. 25 квітня 1952 р. вона прийняла постанову “Про укріплення науковими кадрами установ Львівського філіалу Академії наук УРСР”, якою з 15 травня на роботу до Львова на посади старших наукових співробітників Інституту суспільних наук переводились старший науковий співробітник Інституту історії України, кандидат історичних наук Микола Лисенко та старший науковий співробітник Інституту української літератури, кандидат філологічних наук Олег Бабишкін. Старший науковий співробітник Інституту економіки Віктор Бондаренко призначався на посаду виконувач обов’язків завідувача відділу економіки. Цією ж постановою було внесено і інші кадрові зміни. На посади старших наукових співробітників було переведено: виконувач обов’язків завідувача відділу економіки В. Огоновського (у цей же відділ), вченого секретаря Інституту, кандидата філологічних наук М. Нечиталюка – у відділ української літератури та зараховано нових співробітників – кандидата економічних наук Михайла Герасименка у відділ економіки, кандидата історичних наук Володимира Горбатьока – у відділ історії України. Натомість О. Терлецького відправлено на пенсію та звільнено з посад співробітників, які працювали в Інституті за сумісництвом (Б. Дудикевича, О. Заболотного). Олександра Карпенка, якого звільнили з посади завідувача відділу обслуговування читачів Львівської бібліотеки АН УРСР, призначено вченим секретарем Інституту суспільних наук⁸.

Київські науковці на роботу до Львова з різних причин не приїхали⁹, і взагалі ця постанова Президії АН УРСР не вирішувала кадрової проблеми Інституту. Основний тягар по забезпеченню напрямків досліджень кваліфікованими кадрами лежав на самій установі.

Підготовка нових науковців велася двома шляхами: через аспірантуру та через підвищення наукової кваліфікації і захист дисертацій молодшими науковими співробітниками і лаборантами без наукового ступеня без відриву від планової роботи. План підготовки кадрів через аспірантуру визначався потребами Інституту в науковцях, насамперед його провідних відділів. Інститут надсилав свої пропозиції Президії АН УРСР, яка щороку затверджувала план набору в аспірантуру, однак, при цьому не завжди враховувала пропозиції установи і тому, як правило, план набору в аспірантуру Інституту був обмежений. Певні позитивні зрушення у справі формування в Інституті суспільних наук АН УРСР належного кадрового

⁷ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Звіт Інституту суспільних наук АН УРСР за 1951 р.

⁸ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 3-ос. – Спр. 7. – Арк. 11–12.

⁹ Зокрема, як повідомила автору донька В. Довженка – Галина Довженок, її батько, за відсутності у Києві власного житла, спершу таки схилився до того, щоб переїхати до Львова, сподіваючись отримати там окрему квартиру для сім’ї. Проте після довгих роздумів В. Довженок залишився у Києві. Він, уродженець с. Крапивня Стародубського повіту Чернігівської губернії (зараз це село знаходиться у Брянській області Російської Федерації) на той час недосконало володів українською мовою і вважав, що через це його не сприймуть майбутні підлегли у Львові.

потенціалу внесла політична ситуація, яка склалася в західному регіоні УРСР після смерті Сталіна і постанови Президії ЦК КПРС «Питання західних областей Української РСР» (26 травня 1953 р.). Постанова зобов'язала ЦК КП України і обкоми партії західних областей рішуче покінути з перекрученнями національної політики партії, з практикою висування на керівну партійну і радянську роботу в західних областях України переважно працівників із східних областей УРСР та інших республік Радянського Союзу, сміливіше висувати працівників – уродженців Західної України на керівні посади в партійні, радянські і господарські органи, добитися викорінення огульної недовіри до західноукраїнських кадрів. Згідно з постановою партійні органи України і західних областей УРСР повинні були бережливо ставитися до кадрів західноукраїнської інтелігенції, висувати її кращих представників на керівні посади в навчальних закладах, наукових, культурних і інших установах¹⁰.

На виконання постанов Президії ЦК КПРС та червневого 1953 р. пленуму ЦК Компартії України 23 червня 1953 р. Президія АН УРСР прийняла рішення, у якому передбачалося поліпшити підготовку кадрів в Інституті з числа уродженців областей України, розширити можливості для видавничої діяльності і та ін. Планувалося у 1954 р. прикріпити до докторантури Інституту мовознавства АН УРСР кандидата філологічних наук Лукію Гумецьку, створити всі необхідні умови для завершення докторських дисертацій заступникові директора, кандидатів історичних наук Маркіяну Смішку, старшому науковому співробітникові, кандидатів економічних наук Володимирові Огоновському і кандидатів філологічних наук Антону Генсьорському¹¹.

Відповідно до постанови Президії АН УРСР дирекція Інституту змогла всі наукові вакантні посади заповнити здібними і достатньо підготовленими до наукової роботи співробітниками – уродженцями західних областей України. На кінець 1953 р. в Інституті суспільних наук із 47 наукових співробітників і 16 аспірантів було відповідно 27 і 13 вихідців з західних областей республіки¹².

Важливим заходом, який значно прискорив підготовку кадрів у 1954 р., було внесення теми докторської дисертації кандидата філологічних наук Івана Керницького і шести кандидатських дисертацій в науково-тематичний план Інституту. Вже у 1955 р. аспіранти і співробітники Інституту захистили сім і подали до захисту п'ять кандидатських дисертацій та закінчили одну докторську і чотири кандидатські дисертації¹³.

При всій перевантаженості науковими, адміністративними і громадськими обов'язками Іван Петрович, знаходив час для консультацій молодим колегам, в першу чергу – історикам, уважно читав і редагував їхні праці, робив доброзичливі і дуже цінні вказівки й доповнення, не шкодував сил для просування в друк робіт співробітників Інституту, заохочував до праці. Була у нього і ще одна риса, яка, на

¹⁰ Лаврентий Берия 1953. Стенограмма июльского пленума ЦК КПСС и другие документы / [под общей редакцией А. Н. Яковлева; составители В. Наумов, Ю. Сигачев]. – М.: Международный фонд «Демократия», 1999. – С. 49.

¹¹ Культурне життя в Україні. Західні землі. Збірник документів і матеріалів. – Львів, 1996. – Т. 2: 1953–1966 / [відп. ред. Ю. Сливка; упоряд. Т. Галайчак, О. Луцький та ін.]. – С. 47, 49–52.

¹² Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 74. – Арк. 20; – Спр. 78. – Арк. 1.

¹³ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Звіт Інституту суспільних наук АН УРСР за 1955 р., арк. 5.

жаль, в наші дні поступово втрачається, – це надзвичайна щедрість Крип'якевича як вченого. Він збагачував своїх підлеглих новими ідеями, допомагав як у виборі та окресленні тематики досліджень, так і висловлював свої зауваження та побажання з приводу їх наукових здобутків, ділився з ними інформацією про відомі йому джерела й літературу, ніяк не жалкуючи, що роздає свої знання. Літературознавець і фольклорист Р. Кирчів згадував: “Він щиро цікавився моєю науковою роботою, допомагав порадами, бібліографічною інформацією. С. Щурат розказував, що директор і його як завідувача відділу не раз розпитував про мене”¹⁴. Надаючи своїм співробітникам по можливості максимум свободи у наукових пошуках, Крип'якевич водночас прагнув роздуть у кожного вогник творчості, нових вирішень кожної теми. При цьому не нав'язував своїх поглядів, не пропонував готових рецептів.

Добираючи кадри, І. Крип'якевич віддавав перевагу ініціативним, працьовитим, мислячим працівникам, відданим своїй справі. При ньому в Інститут прийшла велика група талановитої молоді, яка створювала і формувала той імідж, який Інститут має і сьогодні. Серед них – Вітольд Ауліх, Володимир Баран, Володимир Грабовецький, Юрій Сливка, Ярослав Ісаєвич, Микола Кравець, Феодосій Стеблій, Дмитро Гринчишин, Ярослава Закревська, Розалія Керста, Лев Полюга, Роман Кирчів, Михайло Худаш, Степан Трофимук та інші перспективні науковці, яким з часом випало творити образ своєї наукової дисципліни і образ науковця, котрий прийшов до Інституту не просто заробляти хліб насущний, а таки творити науку, шукати її новизни і правдивості. Очевидно, що на свій страх і ризик І. Крип'якевич прийняв на роботу в Інститут і кількох вчених, репресованих за сталінських часів, зокрема Григорія Нудьгу, Мирослава Мороза, Лідію Коць-Григорчук. Пізніше цю ситуацію С. Щурат прокоментував приблизно так: “Я сам дивувався, що Крип'якевичу вдалося здійснювати не раз майже неможливі речі. Він приймав на роботу репресованих людей, які поверталися з тюрем, заслання, не раз відстоював їх, захищав. Очевидно, з його іменем мусіли рахуватися. Хоча йому також доводилося зазнавати великого тиску зверху, підписувати накази, які суперечили його волі”¹⁵.

І. П. Крип'якевич був вимогливим і справедливим керівником. Попри всі труднощі, пов'язані з виконанням багатьох посадових обов'язків, він намагався не випускати з поля зору жодної зі сторін науково-організаційного процесу, прагнув мобілізувати колег. Одним із інструментів адміністративного впливу був контроль за своєчасним і якісним виконанням планових завдань і нормативних вимог. У травні 1955 р. Вчена рада Інституту, ознайомившись із станом підготовки наукових кадрів, констатувала, що в установі переважну кількість посад молодших наукових співробітників займають особи, які не мають вченого ступеня кандидата наук. Так з 28 штатних посад молодшого наукового співробітника 21 посаду займали співробітники без вченого ступеня, причому більшість з них працювали в Інституті від 1951 р., тобто від часу його створення. У зв'язку з цим важливим заходом по підвищенню наукового рівня молодших наукових працівників стала їх переатестація. Атестаційна комісія Президії АН УРСР, детально ознайомившись зі станом

¹⁴ *Кирчів Р.* Магія вченого // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / [відп. ред. Я. Ісаєвич, упоряд. Ф. Стеблій]. – С. 621.

¹⁵ Там само. – С. 622.

наукового кожного співробітника, які не мали вченого ступеня, більшу частину з них атестувала умовно, зобов'язавши кожного з них здати на захист кандидатську дисертацію в термін, встановлений цією комісією. На посаді молодшого наукового співробітника були атестовані лише У. Єдлінська, Р. Герасимчук, М. Гембарович, К. Черниш, І. Павлюк. Натомість умовно атестовані Г. Суржок, Л. Олесевич, М. Лемеха, І. Кривокобильський, Т. Козлова, В. Яремчишин, Д. Бандрівський, М. Онишкевич, М. Вальо, П. Малий, В. Баран, В. Грабовецький, С. Білецький. Не були атестовані, хоча й залишені виконувачами обов'язків молодших наукових співробітників О. Тисовський і П. Деркач. Відповідно до рішення атестаційної комісії Вчена рада Інституту прийняла до неухильного виконання встановлені комісією терміни подання до захисту кандидатських дисертацій наукових співробітників і рекомендувала дирекції і завідувачам відділів взяти під особливий контроль подання кваліфікаційних робіт на захист у встановлені терміни і одночасно зобов'язала створити всі умови для цього (йшлося про забезпечення їх належним індивідуальним керівництвом, науковими відрядженнями, експедиціями)¹⁶. Результат не забарився, абсолютна більшість умовно атестованих молодших наукових співробітників оперативно завершили і успішно захистили свої дисертації.

Від керівництва Інституту партійні органи вимагали підбирати наукові кадри як за політичними, так і за діловими якостями. Правлячий режим надавав великого значення професіоналізмові кадрів, але домінуючими в оцінці були все ж їхні політичні переконання. Тому вже з перших днів роботи Інституту всі науковці були охоплені системою партійної освіти, яка включала різні гуртки, семінари. В інформації установи читаємо: “З метою піднесення ідейно-теоретичного рівня наукових співробітників Інституту, подолання пережитків буржуазного світогляду і, особливо українського буржуазного націоналізму і космополітизму при Інституті зорганізовано методологічний семінар і заплановано до кінця 1951 р. провести три його засідання з такою тематикою: “Вчення класиків марксизму-ленінізму про націю і національну культуру та завдання радянської науки в галузі дослідження історії та культури українського народу у зв'язку з історією та культурою великого російського народу”, “Питання етногенезу східних слов'ян у світлі геніальних праць Й. В. Сталіна про мовознавство”, “Геніальна праця Й. В. Сталіна “Марксизм і питання мовознавства” – новий вклад в теорію марксизму-ленінізму”¹⁷.

Співробітників Інституту і надалі активно залучали до навчання в системі політосвіти, в так званому “вечірньому університеті марксизму-ленінізму”, що діяв при міському комітеті Компартії України, всіляко заохочували до самостійного вивчення догматів комуністичної ідеології, для них організовувалися лекції, доповіді. І ухилитися від постійного ідеологічного пресингу було практично неможливо: відвідування пропагандистських заходів ретельно фіксувалося. Окрім того, у відділах щомісяця проводилися наукові семінари, на яких заслуховувалися і обговорювалися доповіді по планових тематичних працях.

¹⁶ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 146. – Арк. 86–88.

¹⁷ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 2–3.

Одночасно працівників Інституту цілеспрямовано підключали до вирішення пропагандистських завдань щодо підтримки “лубочного” образу радянського режиму, по створенню радянських політичних міфологем про “справедливий суспільний лад” в СРСР, про “вільну творчу працю” в ім’я соціалістичної батьківщини і т. ін. Вони проводили значну лекційну роботу серед населення міст і сіл області, публічно виступали в різних аудиторіях з підготовленими ними доповідями переважно на суспільно-політичну тематику¹⁸. Природно, що таке право спершу надавалося найбільш довіреним особам, чия політична позиція, на думку компартійних органів, співпадала з офіційною. Пізніше до пропагандистської діяльності серед населення залучали практично всіх вчених установи, які щороку отримували завдання прочитати щонайменше 10-12 лекцій для населення і відповідно письмово прозвітуватися про проведену роботу, що часом відривала співробітників від виконання планових навантажень. Однак, зазначимо, що в певному сенсі така лекційна діяльність приносила й деяку користь і лекторам, і слухачам. Для лекторів це була змога продемонструвати свої лекторські здібності, познайомити слухачів з науковими проблемами, над якими працювали, популяризувати їх.

Партійні органи намагалися всіляко залучати співробітників Інституту до пропагандистської діяльності серед населення і через засоби масової інформації, насамперед газетну періодику. Вони змушені були витрачати свою енергію на підготовку політично заангажованих публікацій, які не мали, зазвичай, нічого спільного з істинною наукою. Такі газетні публікації мали головним чином ідеологічне забарвлення і були покликані стати публічними заявами “громадянської позиції”, свідченням відданості владі. Під їхніми підписами часом з’являлися агітки, в яких автори намагалися імітувати пафос оволодіння “марксистсько-ленінською методологією”, залучаючи для цього відповідну риторичку.

Якість наукового персоналу Інституту суспільних наук АН УРСР зростала швидкими темпами і вже у 1962 р. була набагато вищою ніж в середньому по республіці. Якщо на кінець 1962 р. кількість наукових співробітників в установі збільшилась порівняно з 1 липнем 1951 р. в 1,4 рази, то з вченим ступенем – більше ніж у 3 рази. В цей час в Інституті працювало 64 науковці, з них – 3 доктори і 47 кандидатів наук, або більше 80 % наукового персоналу мали вчений ступінь, тоді як наприкінці 1951 р. цей відсоток не перевищував 28. В 1962 р. звання старшого наукового співробітника мав 31 чоловік, тоді як в 1955 р. – лише 14¹⁹. Для порівняння: в УРСР у серпні цього ж року працювало 53 416 науковців (включаючи науково-педагогічні кадри вузів), з них – 1 431 доктор і 14 289 кандидатів наук, тобто тільки 29,4 % наукових працівників республіки мали вчений ступінь²⁰. Причому на початок 1961 р. в Академії наук УРСР цей показник становив 39,5 %, тобто з-поміж 4 419 науковців налічувалося 255 докторів і 1 487 кандидатів наук²¹.

¹⁸ Така діяльність проводилась по лінії Товариства по поширенню політичних і наукових знань, яке згодом одержало назву “Товариство “Знання””, первинна організація якого існувала в Інституті до часів української незалежності.

¹⁹ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 3–7.

²⁰ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 397. – Арк. 59.

²¹ Підраховано: Історія Академії наук України. 1918–1993. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 187.

Колективів Інституту з перших днів свого існування доводилося працювати під жорстким наглядом партійних органів. Уже в березні 1953 р. голова комісії ЦК Комуністичної партії України, яка перевіряла роботу Інституту, консультант відділу суспільних наук і вузів ЦК Компартії України, кандидат історичних наук В. Усенко змушений був визнати, що партійні органи занадто щільно опікають установу. Він сказав: “За останній час в Інституті було 13 комісій. ЦК буде поставлено питання про зменшення комісій, які в якійсь мірі можуть заважати роботі”²². Згодом інтенсивність перевірок зменшилася, хоча увага партійних органів до установи не аж ніяк не послабилася.

Колектив інституту під керівництвом Івана Петровича намагався уникнути диктату зверху. Наскільки це було можливо, він не брався за розробку відкрито заідеологізованих, політично-загострених тем, не поспішав їх виконувати, коли вони все ж таки імперативно нав’язувалися зверху, за що його неодноразово критикували партійні органи. 1954р. у доповідній записці Львівського обкому партії зазначалося, що незважаючи на вказівки директивних органів і спеціальну постанову Президії АН УРСР про підготовку до ознаменування 50-річчя першої російської революції 1905 р., “відділ історії України навіть не включив у план роботи тему про революцію 1905 р. і до цього часу нічого не зробив у цьому напрямку”²³. Прагнучи до наукової об’єктивності, більшість істориків свідомо уникали тем радянського періоду, бо хоча “ключові питання давньої історії спотворювалися, і все ж у цілому про давнину легше було писати об’єктивніше, ніж про новітні часи”²⁴. Партійні органи постійно вказували на неприпустимість такого ставлення Інституту до тем сучасності і вимагали посилити до них увагу. У постанові Львівського обкому КП України про роботу Інституту суспільних наук від 14 грудня 1954 р. наголошувалося: “Вважати за необхідне при плануванні робіт відділів історії, економіки та літератури звертати особливу увагу на дослідження тем радянського періоду”²⁵. 8 лютого 1955 р. відповідну постанову прийняла Президія Львівського філіалу АН УРСР²⁶. 19 лютого 1957 р. на засіданні Вченої ради Інституту інструктор ЦК КПУ С. Кифорак констатував, що “основним недоліком Інституту є недостатня увага до радянської тематики”, тоді як завідувач відділу науки і культури Львівського обкому Компартії України Й. Черниш дорікав присутнім, що у той час, коли у Львівському педінституті “піднято ряд питань щодо ленінської національної політики на Україні”, а його студенти “піддали ревізії цілий ряд ленінських положень в національній політиці”, Інститут “зняв з плану тему про торжество національної політики”. Й. Черниш вказував, що є багато й інших питань, які вимагають відповідного втручання науковців, а Інститут

²² Архів Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 42.

²³ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 103. – Арк. 6.

²⁴ “... І правда вас врятує. Інтерв’ю з членом-кореспондентом АН України Ярославом Ісаєвичем // Молода Галичина. – 1990. – 13 листопада.

²⁵ Культурне життя в Україні. Західні землі. – Т. 2. – С. 109.

²⁶ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 142. – Арк. 115.

“відмовчується”. Він вимагав від дирекції і парторганізації установи посилювати наступальний характер наукових робіт²⁷.

У 1959 р. Львівський обком Компартії України в черговий раз відзначав: “Коллектив Інституту слабо працює над розробкою праць, які б висвітлювали глибокі процеси переходу від соціалізму до комунізму“, “відділ історії до останнього часу не зосереджував роботу над запропонованою йому проблемою “Соціалістичне будівництво у західних областях УРСР”, керівництво Інституту зняло з плану запропоновану для розробки відділу літератури важливу актуальну проблему “Становлення і розвитку соціалістичного реалізму в творчості західноукраїнських радянських письменників”²⁸.

Особливій критиці піддалася робота Інституту на нараді партійно-радянського активу західних областей УРСР 11 вересня 1962 р., на якій секретар ЦК компартії України Андрій Скаба вказав, що переважна більшість опублікованих працівниками Інституту суспільних наук наукових праць “стосується дорадянського періоду..., капітальних монографічних досліджень, які б глибоко і всебічно розкривали торжество ленінської національної політики на західноукраїнських землях, соціальні перетворення в місті і на селі, революцію в світогляді трудящих мас і інтелігенції, до цього часу так і не створено”. А. Скаба наголошував, що наукові співробітники Інституту “не приділяють достатньої уваги висвітленню питань дружби народів, інтернаціоналізму, братства культур, їх творчих взаємозв’язків... Мовознавці прямо-таки уникають постановки актуальних проблем з питань розвитку мови”. Навів приклад, що з опублікованих за останні роки відділом мовознавства Інституту суспільних наук 40 праць тільки дві невеликі статті присвячені проблемам сучасної літературної мови..., не досліджується, як відбивається в мовах народів СРСР, зокрема в українській, загальний історичний процес зближення соціалістичних націй в період комуністичного будівництва²⁹.

Партійні органи з особливою настирливістю вимагали від Інституту праць з критикою ідеології і практики “українського буржуазного націоналізму”. 1 липня 1952 р. Президія Львівського філіалу АН УРСР затвердила установі тему монографії під промовистою назвою “Розгром українських буржуазних націоналістів – найлютіших ворогів радянського народу”. Названа тема мала виняткову політичну вагу для директивних інстанцій. Не випадково Президія філіалу у своїй постанові відзначила, що написання монографії на цю тему є “бойовим завданням Інституту суспільних наук АН УРСР”³⁰. До його виконання у наказному порядку залучалися практично всі основні науковці Інституту, в тому числі М. Возняк і І. Крип’якевич, яких партійні функціонери продовжували вважати типовими представниками тієї частини місцевої інтелігенції, яка заражена духом західноєвропейського буржуазного лібералізму і демократизму, аполітичності і тією чи іншою мірою духом українського націоналізму, яка невпевнено, неприпустимо повільно, з коливаннями переходила на позиції радянського світогляду, не завжди щиро йшла на розвінчування націоналістичних концепцій, носіями яких вона була.

²⁷ Там само. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 221. – Арк. 32, 33–34.

²⁸ Культурне життя в Україні. Західні землі. – Т. 2. – С. 366.

²⁹ Там само. – С. 547–548.

³⁰ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 48.

Написання монографії перебувало під неослабним контролем і посиленою увагою владних структур, однак співробітники Інституту змогли “викрутитись” з цієї ситуації: одні зуміли взагалі ухилитись від участі у виконанні пропагандистської теми, інші, очевидно, написали щось не так, як на те сподівались замовники. Машинопис “колективного дослідження” до видавництва не дійшов. За невиконання “бойового завдання” ніхто із співробітників установи, на щастя, не постраждав, очевидно, через потепління суспільної атмосфери у зв’язку зі смертю Й. Сталіна і реформами Л. Берії, спрямованими на певну лібералізацію політичного режиму в СРСР.

Втручання державних і партійних чинників у науковий процес, ідеологічний тиск, насаджування догм силою негативно позначилися на науковій продукції як усіх науково-дослідних установ СРСР гуманітарного профілю, так і на доробкові Інституту суспільних наук АН УРСР. І. Крип’якевич, І. Бутич та Ф. Шевченко у передмові до першого випуску новостворюваного міжвідомчого збірника “Історичні джерела та їх використання”(1964) писали, що обставини, які склалися на “ідеологічному фронті” “сприяли появі таких негативних явищ в історичних працях, як догматизм і антиісторизм, начотництво і цитатництво, кон’юнктурність, ювілейне словослов’я і “викривальна” крикливість. Складний історичний процес часто грубо спрощувався, мало місце нехтування фактами, використання вузького кола джерел, аналіз підмінявся схемою”³¹.

Проте попри ідеологізацію історичної науки, тотальний контроль за її розвитком, обмеження доступу до архівних джерел, замовчування багатьох важливих документів розвиток науки в Інституті суспільних наук не переривався. Його наукові досягнення визначалися насамперед друкованою продукцією. За перші десять років існування установи вийшли в світ 86 окремих видань, в тому числі 38 монографій, 23 брошур і 22 збірники статей, близько 500 статей і рецензій, поміщених у позаінститутських наукових збірниках і журналах. Не рахуючи численних публікацій в щоденній пресі, ця наукова продукція обіймала понад 980 друкованих аркушів. У 50-ті – першій половині 1960-х років за участі академіка було організовано видання серійних збірників Інституту: “Наукові записки Інституту суспільних наук”, “З історії західноукраїнських земель”, “Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині”, “Дослідження і матеріали з української мови”, “Дослідження творчості Івана Франка”. Проте публікація наукових праць завжди залишилась гострою проблемою для Інституту суспільних наук часів директорування Крип’якевича, яку попри всі його особисті зусилля та високий науковий авторитет не вдалося повністю вирішити. Видавничі ліміти у Видавництві АН УРСР для Інституту були дуже обмежені, до того ж уже затверджені плани видань часто переглядалися в бік скорочення кількості та обсягу публікацій. Ряд видань не отримали дозволу на вихід у світ і були виключені з видавничого плану.

Свого часу Президія АН УРСР прийняла спеціальну постанову, якою зобов’язала Редакційно-видавничу раду не вносити до тематичного плану академічного видавництва жодних змін після того, як цей план буде затверджений. Однак на практиці ця постанова не виконувалася. Так згідно з видавничим планом

³¹ Цит. за: *Винар Л.* Думки про “Українського історика” і сучасний стан української історичної науки // *Український історик.* – 1978. – № 1–3. – С. 12.

на 1960 р. Інституту було передбачено лімітом 380 друкованих аркушів. Десь наприкінці червня – початку липня 1959 р. Редакційно-видавнича рада скоротила його до 175 друкованих аркушів. Дирекція Інституту змушена була зняти з плану деякі роботи. Після скорочення Інститут запропонував Видавництву 25 праць обсягом 285 друк. аркушів, але Редакційно-видавнича рада не погодилася з цим, виділила Інституту ті ж такі 175 друкованих аркушів і орієнтовно включила до видавничого плану 11 праць. Це значно менше, ніж пропонував Інститут, але колектив змушений був погодитися з таким планом і, вважаючи його остаточним, підготував роботи до друку. Проте в кінці вересня того ж року з Редакційно-видавничої ради повідомили дирекцію, що й цей план знову кардинально змінюється в бік скорочення. Було знято з видавничого плану роботи В. Богаєнка, У. Єдлінської, пропонувалось скоротити обсяг праць М. Родька, С. Щурата, О. Карпенка, М. Смішка, А. Генсьорського. Наприклад, роботу М. Смішка обсягом 20 друкованих аркушів пропонувалось скоротити до 15 друкованих аркушів.³² Звісно, що без шкоди для змісту таке велике скорочення тексту монографії не можна було зробити.

Часто праці Інституту не включалися у видавничий план або вилучалися з нього та поверталися з видавництва з політичних мотивів. У зв'язку з русифікаторською політикою в Україні мовознавчі дослідження порівняльно-історичного, історичного, історико-семасіологічного, діалектологічного характеру не тільки не підтримувалися, а всіляко гальмувалися. Усі монографічні роботи з української мови, введені у видавничий план Інституту суспільних наук АН УРСР і які повинні були увійти у видавничий план Видавництва АН УРСР на 1961 р., були зняті Редакційно-видавничою радою з плану нібито через вузьку тематику. Про монографію М. Худаша “Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст.” було висловлене таке зауваження: “Навіщо це витягувати? Кому це потрібно?”³³

Видавництва після доопрацювання робіт у відповідності з зауваженнями рецензентів, самих видавництв тощо, перестраховуючись, знову передавали ці роботи на рецензування. З кожною новою рецензією висувалися нові критичні зауваження і роботи знову треба було доопрацьовувати. Це відтягувало вихід у світ наукових праць, втрачалася їхня актуальність, тому часто вони зовсім вилучалися із видавничих планів. Так, планом видавництва АН УРСР у 1961 р. передбачалась публікація виправленої і доопрацьованої монографії Л. Олесевича “Питання економіки колгоспів Карпатської сільськогосподарської зони УРСР”. Головна редакція видавництва зробила ряд нових критичних зауважень, і врешті-решт ця робота не була опублікована.

Така доля ледве не спіткала збірник І. Крип'якевича та І. Бутича “Документи Богдана Хмельницького (1647–1658)”, який кілька разів передавався на рецензію, тож видання його затягнулося на понад чотири роки – за цей час упорядникам довелося долати різного роду труднощі і перепони³⁴. Ф. Шевченко у листі Іванові

³² Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Протоколи засідань Вченої ради Інституту суспільних наук АН УРСР від 22 травня, 23 червня, 1 жовтня 1959 р. – Спр. 302.

³³ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 834. – Арк. 21–22.

³⁴ Див. детальніше: *Бутич І.* Дещо про співробітництво І. Крип'якевича з архівними установами України // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві /

Петровичу від 2 лютого 1961 р. висловлював тривогу з цього приводу. Він писав: “Сьогодні стало мені відомо, що збірник матеріалів “Богдан Хмельницький” знову передано на рецензію і на цей раз К. І. Стеценко. Чого доброго, можуть зарецензувати цю справу. А чому би Вам не звернутися з листом до нашого президента О. В. [Палладіна] і вказати, що вже кілька років не видається збірник на цю таку важливу тему. Думаю, що це могло б прискорити видання”³⁵.

1962 р. збірник нарешті надрукували, але, як зауважив Я. Дашкевич, “не обійшлося без того, щоб з примусу не покривити душею: листа гетьмана до турецького султана і кримського хана довелося включити до розділу “сумнівні документи”, бо не міг же Хмельницький підтримувати нормальні дипломатичні стосунки з такими ворогами Росії і України”.³⁶ Хоча цілком очевидно, що академік знав, що ці листи цілком аутентичні.

Загалом Іван Петрович в окреслений період багато і плідно науково працював, спрямовуючи свої зусилля на розв’язання фундаментальних проблем української історичної науки. Зокрема, особливої уваги заслуговує капітальна монографія І. Крип’якевича про Богдана Хмельницького, яка істотно збагатила фактографічну і джерельну базу історієписання теми. У дослідженні, над яким автор працював понад тридцять років, подається в хронологічній послідовності з посиланням на різні джерела (документи гетьманської канцелярії, запорозького кошу, літописи, мемуари, щоденники, листи тощо) систематизований виклад історичних подій часів національно-визвольної війни середини XVI ст., у якому постає великого гетьмана, його життя і діяльність займають центральне місце. Умови підготовки книги до друку та її видання, яке було приурочене до так званого “300-річчя возз’єднання України з Росією”, безперечно, позначилися на її змісті. Вчений, якому доводилося працювати в рамках жорстких ідеологічних приписів радянської історіографії, що підміняли основний зміст визвольної боротьби як засобу створення власної держави, спрощено тезою про так зване віковичне прагнення українського народу до возз’єднання з “братнім російським народом”, був змушений відразу акцентувати важливість дотримання у своїй дослідницькій роботі загальновідомих теоретичних постулатів марксизму-ленінізму (про базис і надбудову, про роль класової боротьби в історії класових суспільств тощо). Однак при цьому власні методологічні засади автор окреслював досить розпливчато, вдаючись до використання загальних фраз на кшталт: “Правильним підходом до дослідження різноманітних питань, зв’язаних з визвольною війною і діяльністю Богдана Хмельницького, радянські історики оволодівають, лише користуючись вченням марксизму-ленінізму”³⁷ і одночасно вказував на численні хиби, серед яких недооцінка соціально-економічних факторів, невизнання “залежності надбудовних явищ від базису”, представникам

[відп. ред. Я. Ісасвич, упоряд. Ф. Стеблій]. – С. 638–639; *Дашкевич Я.* Іван Крип’якевич – історик консервативно-державницької школи // *Дашкевич Я.* Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури. Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського; ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – С. 447.

³⁵ Особистий архів родини Крип’якевичів.

³⁶ *Дашкевич Я.* Іван Крип’якевич – історик України // Крип’якевич І. П. Історія України. – Львів: Вид-во “Світ”, 1990. – С. 14.

³⁷ *Крип’якевич І. П.* Богдан Хмельницький. – К.: Вид-во Академії Наук Української РСР, 1954. – С. 10.

“буржуазної” історіографії і насамперед М. Грушевського і його школи, до якої він (І. Крип’якевич) сам, мовляв, “раніше належав”. Намагаючись поєднати доктринальні засади марксизму-ленінізму, що обґрунтовували провідну роль економіки і соціальних структур в суспільстві і позитивістську модель викладу (спочатку факти – потім узагальнення, висновки, теорія), вчений прагнув у такому руслі поновому розтлумачити здобуті історичні знання про Хмельницького і його добу³⁸, хоча повністю забезпечити себе від чергових радше ідеологічних, ніж наукових закидів не зумів. Після виходу монографії у світ, ряд українських радянських істориків у своїх рецензіях на книгу, погоджуючись з основними науковими висновками І. Крип’якевича, одночасно закидали йому “відсутність розгорнутої принципової критики буржуазно-націоналістичних перекручень цілей і характеру Визвольної війни, занадто стисле висвітлення питання про історичне коріння близькості українського і російського народів та їх віковічне прагнення до возз’єднання, ідеалізація запорозького козацтва і особи Б. Хмельницького тощо”³⁹.

Щоб захистити оригінальний, новаторський зміст роботи і уберегти себе від ідейно-політичних і методологічних звинувачень, І. Крип’якевич змушений був вдаватися до езопівської мови, іноді “скоромовкою” викладати окремі питання, часом завуальовувати зміст, дещо поверхово розглядати деякі складні проблеми, однак численна фактографія, цитати з документів давали можливість вдумливому читачеві зробити власні висновки. Вчений не обмежився детальним викладом причин і перебігу народного повстання під проводом Б. Хмельницького (в роботі не ставилося завдання охопити його у деталях), описом тогочасних соціально-економічних відносин в Україні, детальною характеристикою основних етапів життя і діяльності гетьмана. Послідовно формуючи цілісний політичний портрет Б. Хмельницького, І. Крип’якевич прагнув зосередити увагу на питаннях українського державного будівництва на різних його ділянках після перших військових перемог над військами Речі Посполитої (скасування шляхетського адміністративного і судового апарату, встановлення нової козацької адміністрації, нового судочинства та нового права, організація війська, фінансів, дипломатичної служби тощо), вникаючи у їхню суть, що на думку багатьох сучасних українських дослідників, визначали головний зміст діяльності гетьмана у роки Визвольної війни⁴⁰. При цьому факти викладались у роботі так, що, читачеві ставало зрозумілим, наприклад, значення єдності українського народу у визвольній боротьбі проти національного гноблення, необхідності керуватися у політиці громадськими інтересами, що держава може існувати лише при лояльності до неї усіх громадян тощо.

Відповідно до марксистського канону і згідно з новою науковою парадигмою, запропонованої “Тезами” з нагоди 300-ї річниці “возз’єднання України з Росією”, які визначили головною і вирішальною силою визвольної війни селянство, автор велику увагу приділив вивченню місця і ролі у повстанні під проводом Б. Хмельницького

³⁸ Велику частину раніше здобутого і глибоко опрацьованого ним джерельного матеріалу вчений зробив доступним у серії статей в записках НТШ під спільною назвою “Студії над державою Богдана Хмельницького” ще у міжвоєнний період // Див.: Крип’якевич І. Студії над державою Богдана Хмельницького (ЗНТШ. Т.138, 140, 144, 145, 147, 151. – Львів, 1925–1931 рр.).

³⁹ Цит. за: *Заболотна І.* Історіографія життя та наукової спадщини І. П. Крип’якевича. – С. 204.

⁴⁰ Крип’якевич І. П. Богдан Хмельницький. – Київ: Вид. Академії Наук Української РСР, 1954. – 535 с.

соціальних низів і нижчих станів і першу чергу селянства (селянства, незаможного міщанства тощо), наголошуючи на селянському характері війни. Не випадкового один з параграфів другого розділу монографії має назву “Селянство – головна і вирішальна сила визвольної війни”. Проте історик не обійшов увагою багате міщанство, українську шляхту, козацьку старшину, духовенство, наголошуючи на тому, що визвольна війна 1648–1654 рр. мала характер загальнонаціональної війни. При цьому він приходив до оцінок і узагальнень, які принципово розходилися з офіційними постулатами про їх незмінну реакційність “феодальної верхівки”. Оцінюючи процес складання української державності, Крип’якевич відзначив першорядну роль козацької старшини у створенні і діяльності нового апарату управління, зокрема підкреслив, що у фінансовій справі гетьман опирався на ті групи суспільства, що займали провідне становище в економічному житті, – “козацьку старшину, яка репрезентувала середнє і велике землеволодіння, і на велике купецтво”⁴¹.

Безперечно, І. Крип’якевич, як і всі тогочасні історики Радянської України, що досліджували історію української козащини, змушений був обминати або ж згадувати лише ескізно низку важливих аспектів державно-організаційної праці Б. Хмельницького та його соратників, неприйнятних для комуністичної ідеології і небажаних для тогочасного політичного режиму, промовчувати велику творчу спадщину попередників, зокрема праці М. Костомарова, С. Томашівського, В. Герасимчука, М. Кордуби, В. Липинського, Д. Дорошенка, О. Оглоблина, А. Яковліва, інших табуйованих в СРСР вчених. Однак багата фактографія, численні цитати з документів давали можливість вдумливому читачеві зробити власні висновки. В. Яремчук, зокрема, слушно звертає увагу на те, що І. Крип’якевич у своїй студії подавав фактичні відомості, а подекуди й прямі твердження, що розходилися з офіційною канонізованою схемою “возз’єднання 1654 р”. Якщо для радянської історіографії, що інтерпретувала визвольну війну українського народу середини XVII ст. в річці “Тез” 1954 р. аксіоматичним були положення про бажання визволитися з “під гніту шляхетської Польщі” та всеохоплююче прагнення “возз’єднатися з Росією” як основні спонукальні мотиви повсталих вже у 1648–1649 рр. та “братерську допомогу” російської влади з перших місяців “народно-визвольної війни”, то І. Крип’якевич достатньо виразно пропонував інше бачення цих питань. Зокрема, академік у розділі, присвяченому підготовці повстання, стверджував, що його організатори “звичайно, на перше місце ставили справи Запорізького війська, забезпечення його “вольностей”. Крім того, “козацтво [...] мало й широкі прагнення – визволитися цілком з-під магнатсько-шляхетського режиму і здобути повну владу на своїй окремій території”. Далі вчений писав про захист “вольностей” і православної віри як про “найпопулярніші гасла визвольної боротьби” і як зауважує В. Яремчук, “ні одного слова про марення “возз’єднанням”⁴². Прагнучи до об’єктивності в оцінці як постаті, так і політики Б. Хмельницького, І. Крип’якевич уникав також давати прямі оцінки політико-правового змісту Переяславського договору, обмежуючись обережними (зважимо на час підготовки до друку і появи праці і тогочасну дійсність) заувагами на кшталт: “В якій саме юридичній формі

⁴¹ Там само. – С. 366.

⁴² Яремчук В. Минувле України в історичній науці УРСР післясталінської доби. – Острог: Вид-во Національного університету “Острозька академія”. 2009. – С. 272.

російський уряд гадав здійснити возз'єднання – про це є тільки загальні відомості” або ж: “немає точних даних про те, як російський уряд ставився до устрою України, в яких формах мало здійснюватися управління Україною” тощо⁴³. Але фактичне становище України після Переяславської угоди автор монографії інтерпретував як автономію у складі Російської держави⁴⁴. Такого трактування Переяславської угоди, яке виникло у XIX ст., дотримувалася тогочасна офіційна радянська історіографія.

Як згадував М. Кравець, на час появи монографії Іван Петрович у приватній розмові з ним висловив таку думку: “Люди говорять, що все-таки я зумів передати свої думки”⁴⁵. Зрештою, недарма О. Оглоблин зазначав, що студії І. Крип'якевича вийшли за межі “офіційної советської схеми”; і це сталося за умови, що “Богдан Хмельницький” зазнав численних цензурних вилучень і редакційних втручань⁴⁶. В численних відгуках на вихід книги І. Крип'якевича рецензенти практично одностайно визнавали її дуже репрезентативну джерельну базу, інформаційну насиченість, глибину опрацювання основних тематичних сюжетів тощо і оцінювали як важливий етап в дослідженні складної проблеми. Позитивно оцінюючи монографію Івана Петровича, як сучасні так і тогочасні дослідники відзначали, що вона, як за багатством фактичного матеріалу⁴⁷, так і з огляду на професійну майстерність, перевищує всі попередні дослідження по цьому питанню⁴⁸.

Цінним надбанням історичної науки стали студії І. Крип'якевича з історії Галицько-Волинського князівства. У його праці була наведена докладна історико-географічна характеристика Волині та Галичини, висвітлені важливі політичні передумови виникнення Галицько-Волинського князівства, проаналізовано структуру органів управління цього великого державного утворення, яке виникло на межі XII–XIII ст. Як стверджує Інна Заболотна, в праці немає тверджень, запозичених у інших авторів. Досліджуючи творчу лабораторію І. Крип'якевича, вона прийшла до висновку, що вчений “писав працю на основі літописів, грамот, іноземних хронік, деякі матеріали додав з наукової літератури, але в кожному випадку перевіряв джерельну базу висновків і спостережень своїх попередників”⁴⁹. Вийшла ця монографія багата історичним фактажем лише посмертно у 1984 р. Але й досі не опублікована синтетична праця академіка “Київська Русь”. Над нею автор активно працював на зламі 50–60-х років, однак рукопис її не подав до друку, вважаючи, що він потребує дальшої доробки, і, очевидно, сподіваючись на трохи вільніші часи, не бажаючи йти на всі вимоги тодішньої цензури.

⁴³ Цит. за: Ясь О. Образи Переяслава в українській історіографії академічної доби (початок XIX – кінець 80-х років XX століття) // Переяславська рада 1654 року. Історіографія та дослідження. – Київ, 2003. – С. 591.

⁴⁴ Див.: Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький – К.: Вид. Академії Наук Української РСР, 1954. – С. 485.

⁴⁵ “На рідній ниві” (Спогади М. Кравця) Автограф // Особистий архів автора.

⁴⁶ Ясь О. Образи Переяслава в українській історіографії академічної доби (початок XIX–кінець 80-х років XX століття) // Переяславська рада 1654 року. Історіографія та дослідження. – Київ, 2003. – С. 591.

⁴⁷ Гуслистий К., Дядиченко В. На скрижальх історії // Вітчизна. – 1955. – № 2. – С. 183.

⁴⁸ Качмарик Я. Гетьман Богдан Хмельницький. – Перемишль; Львів, 1996. – С. 318.

⁴⁹ Заболотна І. Джерелознавчі студії Івана Крип'якевича // Україна XX століття: культура, ідеологія, політика: зб. статей / [відп. ред. В. Даниленко, ред.-упоряд. Л. Головата, К. Кебузинська]. – Львів: Растр.-7, 2015. – С. 330.

Не втратило наукової цінності й бібліографічно-історичне дослідження І. Крип'якевича “Джерела з історії Галичини періоду феодалізму (до 1772 р.)”, що було опубліковане в 1962 р.⁵⁰. Праця давала короткий, але глибокий огляд публікацій найпоширеніших джерел з історії Галичини від найдавніших часів до 1772 р., (серед яких літописи, описи подорожей, грамоти галицько-волинських князів, іноземні грамоти, мемуари, щоденники адміністративно-правові документи тощо, велика частина яких розпорошена в маловідомих виданнях ХІХ – початку ХХ ст.), і тому надовго залишалось “найкращим довідником історичних джерел до історії західноукраїнських земель”⁵¹. Щоб полегшити використання огляду дослідниками, автор поділив матеріал на розділи та підрозділи, присвячені економічним і соціально-політичним відносинам, освіті, культурі, історії міст і сіл.

За часів перебування І. Крип'якевича на посаді директора Інституту суспільних наук став центром краєзнавчих досліджень. Саме Івану Петровичу та В. Огоновському належав задум створення історико-географічного словника України. В словнику передбачалося стисло подати короткий історико-географічний опис кожного міста і села з часу виникнення до сучасності⁵². Ідею львівських вчених підхопили у Києві і згодом вона трансформувалась в історію міст і сіл Української РСР, яка пізніше реалізована у 26-томному виданні. Це було перше в радянській історіографії багатотомне видання, яке висвітлювало за певною системою у краєзнавчому плані історію України, започаткувавши перехід від вибіркового вивчення окремих населених пунктів до комплексного дослідження історії міст і сіл в межах усієї області та республіки в цілому⁵³. Подібної роботи в Україні досі не існувало.

Колектив Інституту суспільних наук працював над томом про Львівську область – як складовою частиною 26 томного видання. У його створенні взяли участь 52 працівники Інституту – всі співробітники відділів історії України, філософії, економіки, археології, частково – мовознавства і української літератури. Об'ємне фундаментальне дослідження виконувалось як планова тема за завданням Ради Міністрів Української РСР впродовж 1964–1966 рр., хоча широкі підготовчі роботи по збору і систематизації архівних і статистичних матеріалів розпочалися у відділі історії України ще у 1960 р. за участі В. Огоновського, С. Білецького, Р. Батога, О. Павенцького, Н. Кот.

Грунтовна робота була проведена в плані забезпечення науково-методичного керівництва діяльністю наукових осередків периферійних установ (архівів, бібліотек, музеїв) та просто ентузіастів-краєзнавців, котрі вносили свій посильний вклад у вивчення окремих питань. В Інституті склали тимчасову програму (методичні рекомендації) для збирання відомостей про сучасне і минуле сільських місцевостей,

⁵⁰ Крип'якевич І. Джерела з історії Галичини періоду феодалізму (до 1772 р.) Огляд публікацій / Іван Крип'якевич. – Київ: В-во АН УРСР, 1962. – 83 с.

⁵¹ Винар Л. Іван Крип'якевич як бібліограф // Сучасність, 1968. – Ч. 9. – С. 122.

⁵² Кот Н. П. Краєзнавча робота на Львівщині // УІЖ, 1961, №4. – С. 172.

⁵³ Я. Ісаєвич згадував, що І. Крип'якевич не схвалював рішення видавати не повну історико-географічну енциклопедію, а “Історію”, в якій статті або довідки подавалися лише про міста і центри, а не про всі населені пункти. Ісаєвич Я. Іван Крип'якевич – історик і організатор наукового життя // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / [відп. ред. Я. Ісаєвич, упоряд. Ф. Стеблій]. – С. 14.

яку було надіслано робочим групам, до складу яких окрім професійних істориків, увійшли вчителі, працівники культурно-освітніх закладів, журналісти, аматори-краєзнавці тощо, які готували первинні матеріали для нарисів і довідок про історію населених пунктів. Науковці Інституту як консультанти з широкого спектру питань історії і культури були закріплені за окремими ділянками такої роботи, вони організували написання і рецензування статей, координували діяльність районних і міських комісій, робочих груп.

Робота над “Історією міст і сіл. Львівська область” проходила у кількох напрямках. В. Огоновський – керівник (від 1960 р.) інститутської дослідницької групи (до 1963 р. до неї входили Р. Батіг, С. Білецький, М. Драк, О. Павенцький, Н. Кот) склав картотеку всіх 3500 населених пунктів області, в якій було зібрано відомості про кількість населення за всіма переписами населення дорадянського часу (1857, 1870, 1880, 1890, 1900, 1910, 1921, 1931) і радянським переписом 1959 р., про адміністративне підпорядкування населених пунктів у 1934, 1940, 1947, 1959 і 1963 рр. В картотеці відбито також значний топонімічний матеріал – варіанти і зміни назв населених пунктів протягом 1857–1963 рр.⁵⁴

В Інституті зібрала велику архівно-статистичну добірку про панщинні повинності, соціальне розшарування галицького села кінця XVIII – початку XIX ст. та про викуп панщини на Львівщині (виконавець – молодший науковий співробітник О. Л. Павенцький), також матеріал про поміщицьке, громадське і селянське землеволодіння у всіх населених пунктах за 1869, 1900, 1933 рр. У розпорядженні дослідників були порівняльні дані про кількість учителів і учнів в школах, статистичні відомості про промислові підприємства області в 1935 р. С. Білецький на основі опублікованих і неопублікованих джерел склав картотеку з відомостями про час заснування приблизно 1800 населених пунктів області⁵⁵. За свідченнями Я. Дашкевича, коли почалася підготовка до видання багатомної “Історії міст і сіл Української РСР”, І. Крип’якевич передав до відділу історії України свою картотеку з історії міст та інших населених пунктів Галичини⁵⁶.

Через відсутність досліджень з багатьох окремих питань теми співробітники Інституту провели значну науково-пошукову та аналітичну роботу: перегорнули багато архівних справ, опрацювали та систематизували виявлений матеріал, перевірили й уточнили фактаж і посилання на літературу. М. Драк, зокрема, провів велику організаційну роботу по збору документальних свідчень на місцях, добросовісно здійснив аналітичний розпис газетних матеріалів, поповнивши бібліографічну базу дослідження.

Історіографічний матеріал готувала група співробітників, до якої належали Я. Ісаєвич, Ю. Сливка, Ф. Стеблій, М. Вальо, Р. Кирчів та ін. З цією метою вони

⁵⁴ А. Б. [Дашкевич Я.] Робота науковців Львова над історією поселень області // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. – 1963. – № 5. – С. 64–65, Архів Інституту українознавства НАНУ. Ф. 1, Оп. 1, Спр. 451. Арк. 36, 41.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Дашкевич Я. Р. У науковій лабораторії історика // Архів Івана Крип’якевича: Інвентарний опис / [упоряд. Я. Федорук]. – К.; Львів, 2005. – С. VIII.

тривалий період опрацьовували спеціальну літературу на різних мовах у бібліотеках Києва і Москви⁵⁷.

З написанням історії міст і сіл органічно поєднувався такий самостійний напрямок краєзнавчих досліджень, як вивчення життя і діяльності відомих земляків та людей, причетних до історії краю. Співробітники Інституту суспільних наук у вигляді окремої картотеки зібрали відомості про видатних українських культурно-освітніх і суспільно-політичних діячів, які народилися на Львівщині.

Вже у вересні 1962 р. робота словникової групи отримала схвалення з боку П. Тронька – заступника Голови Ради Міністрів Української РСР (1961–1978) – ініціатора і куратора видання 26-томної “Історії міст і сіл Української РСР”, який перебуваючи тоді в Інституті, докладно цікавився її напрацюваннями і, за свідченнями Я. Дашкевича, який залучався до укладання словника, той пропонував “... перетворити інститутську групу в методично-організаційний центр для всіх західних областей і обіцяв підтримувати різні побажання і вимоги”⁵⁸.

В умовах ідеологічного диктату значна частка задуманого І. Крип’якевичем так і не була реалізована, що негативно позначилося на науковій продукції Інституту. В ряді робіт його співробітників складний історичний процес часом істотно спрощувався, аналіз підмінявся схемою. Разом з тим в Інституті часів Крип’якевича були підготовлені вартісні видання, що поряд з марксистсько-ленінськими ідеологічними загальниками, які автори змушені були використати з огляду на політичні вимоги, вони були насичені не тільки багатим фактичним матеріалом, але й оригінальними роздумами, цікавими узагальненнями. Саме вони найбільшою мірою визначали наукове обличчя установи.

І. Крип’якевич до кінця свого життя залишався повним нових творчих планів. І хоча в липні 1962 р. після перенесеного інсульту він був змушений залишити директорську посаду і перейти на пенсію, але й надалі продовжував творчо працювати над науковими проблемами, зустрічався з близькими колегами, своїми учнями, обговорював з ними питання, які його цікавили, виступав з науковими ініціативами⁵⁹. З незмінною старанністю приводив у порядок свій особистий і науковий архів, розкладаючи по течках рукописи наукових і науково-популярних праць, виписки з архівів, приватне листування тощо. Про це відомо лише зі спогадів. Час від часу в науковій періодиці з’являлися нові його публікації.

В 1962–1963 рр. І. Крип’якевич тяжко пережив перепідпорядкування Інституту Львівському державному університету ім. І. Франка. Як свідчить Ф. Стеблій, Іван Петрович став в рішучу опозицію до нової забаганки партійного керівництва, став душею опору цій затії владних структур. За його активної участі розроблялася

⁵⁷ Див.: *Шкраб’юк П.* Из книги життя Юрія Сливки // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 3–15.

⁵⁸ Листування Ярослава Дашкевича та Івана Бутича (1960–1986) / НАН України Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Львівське відділення; [упоряд. А. Філонюк]. – Львів, 2012. – С. 52.

⁵⁹ Див.: *Луцький О.* Науково-організаційна діяльність Івана Крип’якевича в 50–60-х роках ХХ століття // З історії західноукраїнських земель / [гол. редкол. М. Литвин]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2013. – Вип. 9. – С. 125–133.

тактика опору, складалися і розсилалися петиції в різні партійні і урядові інстанції, формувалися і потім відправлялися до Києва відповідні делегації.

Про ідею зміни підпорядкування Інституту його керівництво дізналося з одержаного листа Державного Комітету Ради Міністрів УРСР по координації науково-дослідних робіт від 21 березня 1962 р. На ім'я Голови Комітету академіка АН УРСР О. Щербаня дирекція і парторганізація надіслали відповідь, у якій вказували на недоцільність запропонованого об'єднання. "Такий захід, що був би рівнозначним ліквідації єдиної в західних областях УРСР науково-дослідної установи гуманітарного профілю, не сприяв би поліпшенню дослідницької роботи у цій галузі", – наголошувалося в ній⁶⁰. Про це говорилося і в постанові партійного бюро Інституту від 9 січня 1963 р., яка була надіслана Першому секретареві ЦК КПРС Микиті Хрущову, секретарям ЦК Компартії України Миколі Підгорному та Іванові Грушецькому, секретареві Львівського обкому партії Василеві Куцеволу. З проханням зберегти Інститут суспільних наук окремою науковою установою в системі АН УРСР партійна організація зверталась також до секретаря ЦК КПРС Л. Іллічова, президентів АН СРСР Мстислава Келдиша та АН УРСР Бориса Патона. З 13 по 18 січня 1963 р. для полагодження справи про Інститут в Президії та Відділі суспільних наук АН УРСР в Києві перебували М. Івасюта, З. Нестер, Ф. Стеблій, С. Щурат, а з 13 по 16 січня – Ю. Смішко.

В січні 1963 р. І. Крип'якевич особисто звернувся до секретаря ЦК Компартії України Андрія Скаби і Президента АН УРСР Бориса Патона телеграмою, в якій зазначав: "Мені стало відомо, що є проєкт ліквідації Львівського Інституту суспільних наук Академії наук УРСР і передачі його Львівському держуніверситету. Таке рішення викликає серйозне заперечення. Установи Академії наук у Львові були створені на базі Наукового товариства ім. Т. Шевченка, яке існувало 50 років і добровільно припинило свою діяльність у сороковому році, передавши Академії наук своє майно з двома музеями, бібліотекою, видавництвом, типографією і приміщеннями... Інститут суспільних наук оправдав своє існування, вніс значний вклад в розвиток економічної, історичної і філологічної наук... Приєднання Інституту до Львівського університету – це фактична ліквідація багатогранної наукової роботи великого колективу, який практично буде позбавлений можливості продовжувати активну наукову діяльність в навчальному закладі, покликаному готувати педагогічні кадри"⁶¹.

7 січня 1963 р. представники львівської інтелігенції, а саме: завідувач кафедри історії КПРС Львівського зооветінституту Є. Галушко, директор Львівського філіалу музею В. Леніна Б. Дудикевич, директор Львівського меморіально-літературного музею І. Франка М. Кіх, голова Львівського відділення Спілки художників України Я. Чайка звернулися до Першого секретаря ЦК КП України Миколи Підгорного. Вони писали: "Нам стало відомо, що Президія Академії наук УРСР вирішила ліквідувати у Львові Інститут суспільних наук і Львівську бібліотеку Академії наук УРСР, передавши їх Львівському державному університетові ім. І. Франка.

⁶⁰ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 1. – Арк. 65.

⁶¹ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 1. – Арк. 18–19.

Вважаємо таке рішення неправильним і недоцільним... Тому просимо Вас доручити Президії АН УРСР переглянути вирішення цього питання, всесторонньо зважити всі ділові і політичні аргументи, які промовляють за залишення цих установ, більш ефективного використання їх для розвитку радянської науки...⁶².

Всі звернення виявилися марними. Відповідно до постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР “Про заходи по покращенню діяльності Академії наук СРСР і академій наук союзних республік” № 436 від 11 квітня 1963 р. та відповідної постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР “Про виконання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 11 квітня 1963 р. “Про заходи по покращенню діяльності Академії наук СРСР і академій наук союзних республік” від 28 травня 1963 р. рішенням загальних зборів АН УРСР “Про заходи по поліпшенню діяльності Академії наук УРСР” від 12 червня того ж року доля Інституту була вирішена. Він у складі 25 науково-дослідних установ АН УРСР, яким інкріміновано або “галузевий профіль”, або “нечітко виражений науковий напрямок” тощо і що “рівень роботи яких неповністю відповідає завданням, покладеним на академію” був переданий і опинився в системі Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти.

Таким чином, 50-ті – початок 60-х років, в часи, коли Інститут суспільних наук АН УРСР очолював академік І. Крип’якевич, стали часом становлення колективу установи, збирання кадрових сил, накопичення досвіду, формування основних напрямків досліджень, приведення організаційної структури у відповідність з тими завданнями, які стояли перед ним. В Інституті був сформований колектив співробітників, необхідний для забезпечення високого рівня наукових досліджень, їхнього розширення і вдосконалення. Завдяки І. Крип’якевичу було досягнуто оптимальне поєднання фахівців старшого і молодшого покоління, що забезпечувало інституційну стабільність. Тон, заданий старшими колегами, їхня широка європейська освіченість, великий науковий і моральний авторитет створили дружню, доброзичливу робочу атмосферу, яка вносила близькість молодшого покоління до попередників, які складали по-справжньому славу і гордість української науки, зробила те, що у молоді (принаймні у більшості) ще дуже відчувалася не лише наукова, але й життєва позиція, яка зближувала учнів з вчителями. Завдяки цьому традиція справжньої інтелігентності і порядності, створена І. Крип’якевичем, І. Свенціцьким, М. Герасименком, А. Генсьорським, Л. Гумецькою, І. Керницьким, В. Огоновським та іншими представниками старшого і середнього покоління не лише не порушилася, а була продовжена і розвинена, незважаючи на досить складні часи. Кожний з співробітників мав своє амплу, своє коло наукових зацікавлень, їхня творча діяльність відбувалася з різним ступенем інтенсивності. Але всі науковці прямо чи опосередковано активно впливали на розвиток гуманітарних досліджень в Інституті, колектив якого виявився здатним і під ідеологічним ковпаком творчо ставити й досліджувати актуальні наукові проблеми, виборювати менший чи більший простір для самостійної думки. Незважаючи на те, що методологія більшості наукових досліджень була жорстко препарована до пануючих ідеологічних догм, постулатів марксизму-ленінізму, фактологічний матеріал багатьох праць, опублікованих у 50–60-ті роки є унікальним, не втратив вартості дотепер, дав поштовх для нових пошуків.

⁶² Особистий архів кандидата історичних наук Феодосія Стебля.